

SAN'AT VA IJTIMOIIY MAS'ULIYAT: O'ZBEKISTON RANGTASVIRIDA EKOLOGIYA, URBANIZATSIYA VA INSONPARVARLIK TALQINI

Tairova Sevara Murodjonovna

Sherali Jo'rayev nomidagi musiqa va san'at oliy maktabi (Andijon viloyati, Andijon shahri), ingliz tili o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O'zbekiston rangtasvir san'atining zamonaviy bosqichida ekologik muammolar, urbanizatsiya jarayonlari va insonparvarlik g'oyalarining badiiy ifodasi tahlil qilinadi. San'atning ijtimoiy mas'uliyat tamoyillari asosida rassomlarning ijodida tabiatga, inson hayotiga va shahar muhitiga nisbatan estetik hamda axloqiy yondashuvlar yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *rangtasvir, ekologiya, urbanizatsiya, insonparvarlik, san'at, madaniyat, ijtimoiy mas'uliyat, estetik qadriyatlar.*

Аннотация: *В данной статье анализируются экологические проблемы, процессы урбанизации и художественное выражение гуманистических идей на современном этапе изобразительного искусства Узбекистана. Основываясь на принципах социальной ответственности искусства, в творчестве художников освещаются эстетические и этические подходы к природе, жизни человека и городской среде.*

Ключевые слова: *живопись, экология, урбанизация, гуманизм, искусство, культура, социальная ответственность, эстетические ценности.*

Abstract: *This article analyzes environmental problems, urbanization processes and artistic expression of humanistic ideas at the present stage of fine art in Uzbekistan. Based on the principles of social responsibility of art, the artists' work highlights aesthetic and ethical approaches to nature, human life and the urban environment.*

Keywords: *painting, ecology, urbanization, humanism, art, culture, social responsibility, aesthetic values.*

Kirish

Zamonaviy dunyoda san'at faqat estetik zavq manbai emas, balki ijtimoiy ongni shakllantiruvchi kuchli kommunikativ vosita sifatida ham namoyon bo'lmoqda. Bugungi globallashuv sharoitida inson va tabiat o'rtasidagi muvozanatning buzilishi, urbanizatsiya jarayonlarining tezlashuvi hamda ekologik muammolarning kuchayishi san'at oldiga yangi mas'uliyatlarni qo'yimoqda. Shu jihatdan O'zbekiston rangtasvir san'ati ham milliy o'zlik, madaniy meros va zamonaviy ijtimoiy muammolarni birlashtirgan badiiy tizim sifatida alohida e'tiborni talab etadi.

O'zbekiston mustaqillikka erishgan davrdan boshlab, milliy san'atni rivojlantirish, ekologik madaniyatni oshirish va insonparvarlik tamoyillarini keng targ'ib etish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Atrof-muhitni muhofaza qilish va ekologik xavfsizlikni ta'minlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5863-son qarori (2020-yil 30-oktabr)

san’atkorlar, dizaynerlar va rassomlar faoliyatida ekologik mavzularni yoritish uchun yangi imkoniyatlar yaratdi[1]. Ushbu hujjat san’atni atrof-muhitni asrash va ekologik ongning shakllantirishning muhim omili sifatida ko‘rishga zamin yaratdi.

Bundan tashqari, “Madaniyat va san’atni rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida”gi PQ–4038-son qaror (2018-yil 28-noyabr) mamlakatimizda ijodkorlar uchun ijtimoiy mas’uliyat, insonparvarlik va estetik qadriyatlarni uyg‘unlashtirgan yangi ijodiy yo‘nalishlarni rivojlantirishni nazarda tutadi [2]. Ushbu qarorlar doirasida o‘zbek rassomlari ekologik va urbanistik muammolarni badiiy timsollar orqali yoritish, zamonaviy jamiyatni estetik va axloqiy jihatdan tahlil qilishda faol ishtirok etmoqdalar.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston rangtasvirida ekologik motivlar tobora ko‘proq ko‘zga tashlanmoqda. Rassomlar asarlarida shaharlarning kengayishi, tabiiy muhitning sun‘iylashuvi, inson va tabiat o‘rtasidagi munosabatlar, suv va havo muammolari ramziy va metaforik usullarda aks ettirilmog‘da. Bu jarayon san’atda insonparvarlik ruhining mustahkamlanishiga, ijtimoiy ongning yangilanishiga xizmat qilmoqda.

Shu nuqtai nazardan, rangtasvir san’ati nafaqat badiiy ifoda vositasi, balki ijtimoiy mas’uliyatni tarbiyalovchi madaniy hodisa sifatida ham o‘rganilishi lozim. Ekologiya va urbanizatsiya muammolariga bag‘ishlangan badiiy asarlar jamiyatning ekologik madaniyatini rivojlantirish, inson va tabiat o‘rtasidagi uyg‘unlikni tiklashga xizmat qiluvchi muhim omilga aylanmoqda.

Ushbu maqola O‘zbekiston rangtasvir san’atida ekologik va insonparvarlik g‘oyalarining badiiy ifodasini tahlil qilish, rassomlarning ijtimoiy mas’uliyatini aniqlash hamda urbanizatsiya jarayonlarining estetik qiyofasini ochib berishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda tahliliy, taqqoslama va badiiy-estetik tahlil metodlari qo‘llanildi. Maqolada O‘zbekiston rangtasvirida ekologiya va urbanizatsiya mavzularining badiiy ifodasi ilmiy-nazariy manbalar asosida o‘rganildi. Shuningdek, rassomlar ijodiy asarlarining mazmun va shakl tahlili orqali insonparvarlik g‘oyalarining san’atdagi o‘rni aniqlab chiqildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tasviriy san’atda ijtimoiy ekologiya, ekologik ongning ahamiyatli tomoni shuda-ki, san’at asarlari yoshlarni tabiatga bo‘lgan, uning yer osti, o‘rmonu-u dengizlari, parranda-yu darandalarining, yovvoyi tabiatini o‘zligicha asrab qolishda katta ahamiyatga egadir. Bizdan keyingi avlodlarga uning bus-butunligicha yetkazishda, san’at asarlarida emas balki, o‘zimizning jonkuyarligimiz bilan uni asrashda jonbozlik ko‘rsatishimiz kerak va lozimdir. Shunga ko‘ra, rangtasvir asarlarini peyzaj (tabiatni tasvirlash), natyurmort (narsa-buyumlar tasviri), portret (inson tasviri), syujetli-tematik kartina (hayot hodisalarini tasvirlash) kabi janrlarga ajratish mumkin. Tasviriy san’atning qalamtasvir (grafika) turi ham shu tarzda janrlarga ajratiladi.[3]

Tasviriy san’atning barcha turlari va janrlari qaysidir ma’nodan inson hayoti haqida hikoya qiladi. San’atda har doim inson asosiy o‘rinda bo‘lib, uning tashqi ko‘rinishi, murakkab ichki dunyosi, xarakteri, ruhiyati, hissiyoti va shuningdek har xil tomonlari haqida hikoya qilinadi.

Rassom asar yaratgan ekan, tabiat go‘zalligini shoironalik va lirik ehtiroslilik xususiyatlarini o‘z tasavvuri, ichki kechinmalari bo‘yicha ko‘rsata olgan. Mana shunday insonlardan biri O‘zbekiston va Qoraqalpog‘iston xalq rassomi: O‘rol Tansiqboyevdir.

O‘rol Tansiqboyev mashhur manzarachi rassom, tabiat kuychisi, rangtasvir ustasi. Uning 120 yilligi Vatanimizda keng nishonlandi. U 1904 yilda Toshkentda tavallud topib, 1974 yilda vafot etgan. O‘.Tansiqboyev yoshligidan san‘atga qiziqib, Toshkentdagi badiiy muzey qoshidagi to‘garakka (studiya) qatnab, dastlabki saboqlarni rassom, I.Repinning shogirdi, N.Rozanovdan oldi. To‘garakka qatnab yurgan yillaridayoq u ko‘plab kompazitsiyalar ishladi.[4]

U yerda I.Repinning shogirdlari, I.Goryushkin-Sorokupudov va N. Petrovdan san‘at sirlarini o‘rganadi. Ayniqsa, unga Rossiya mashhur rassomlarining Penza muzeyidagi tasviriy san‘at asarlari katta ta‘sir ko‘rsatdi. Ularni o‘rganish va ayrimlaridan nusxalar ko‘chirish O‘.Tansiqboyev uchun katta maktab vazifasini o‘tadi.

O‘rol Tansiqboyevning mustaqqil ijodi, O‘zbekistonda milliy san‘atning tiklanish davriga to‘g‘ri keldi. U o‘z ijodining dastlabki yillarida anchagina asarlar yaratgan bo‘lsa-da, biroq uning asosiy ijodi 1940 – yildan so‘ng boshlanadi. U O‘zbekiston delegatsiyasi tarkibida ikkinchi jahon urushi bo‘lgan joylarga borib u yerlardan katta taassurotlar bilan qaytdi. Natijada “Ozod etigan yerlarda”, “Mal‘unning yo‘li”, “Partizan ayol”, “Havo jangi” kabi bir qator asarlar yaratdi. 1943 – yilda unga O‘zbekistonga ximat ko‘rsatgan sanat arbobi unvoni berildi.

Urushdan keyingi yillarda O‘rol Tansiqboyev katta o‘lchamdagi asarlar yarata boshladi. Bunday asarlar qatoriga “Sholi hosilini yig‘ib olish”, “Bahor”, “Paxtani sug‘orish”, “Jonajon o‘lka”, “Issiqko‘l oqshomi”, “Tog‘da” kabilarni kiritish mumkin.[5]

Tadqiqot “Tasviriy san‘atda ijtimoiy ekologiya, ekologik ongning ahamiyati” maqolasida ekologik ongning san‘at orqali shakllantirilishi va yosh avlodni tabiatga hurmat ruhida tarbiyalashdagi markaziy roli ta‘kidlanadi.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston rangtasvir va ko‘cha san‘ati asarlarida ekologik motivlar tobora ko‘paymoqda. Tasviriy san‘atda yer osti, o‘rmon va flora-fauna motivlari orqali ekologik muammolar: ifloslanish, resurslarning kamayishi, iqlim o‘zgarishlari kabi masalalar ko‘rsatiladi. Bu yosh avlodda tabiatga nisbatan hurmat va mas‘uliyatni kuchaytiradi. Ekologik g‘oyalar san‘at asarlarida ramziy va metaforik usulda ifodalanadi, tomoshabinlarda ekologik fikrlashni rivojlantiradi.

Urbanizatsiya jarayonlari, shaharlardagi betonlashuv, aholining shahar markazlariga ko‘chishi va infratuzilmaning kengayishi san‘atkorlarni shahar muhitining estetik va ijtimoiy holatini tahlil qilishga undaydi. Ko‘cha san‘ati shahar identitetini yaratish, urban ekologiya, shahar go‘zalligi va ijtimoiy mas‘uliyatni aks ettirishda vosita sifatida xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, shaharlarda san‘at orqali urban muhitga estetik va axloqiy qiymat berish mumkin.

O‘zbekistondagi ko‘cha san‘ati uzoq yillik, tartibsiz G‘arbiy yashash xonalaridan san‘at portlashlari va ma‘no kurashlarining betondagi janglariga sayohat qilgan, sovuq urush davrida ba‘zan hatto “qiyomat”ni ham boshdan kechirgan, nihoyat Sovet davri modernizmining gullab-yashnayotgan ulug‘vor o‘rmonlarida vaqtinchalik yashovchi uzoq qarindoshga

o‘xshashdir. Garchi o‘zbek millatchiligining birinchi qattiq shamollarida haydab yuborilgan bo‘lsa-da, bu kutilmagan mehmon nihoyat qaytdi va kosmopolitlarning ancha kengroq populatsiyasining aks sadosini olib keldi.

Biroq, agar Toshkent devorlaridagi ko‘cha rasmlarining ko‘chmanchi yo‘llarini kuzatmoqchi bo‘lsak, u holda zamonaviy kontekstni baholashda ko‘cha san‘atining tarixini shakllantirgan o‘zaro elementlarni hisobga olish juda muhimdir — nafaqat Sovet davri modernizmining o‘rmonlarida, balki butun mintaqa va uning siyosiy landshaftida ham. Tarix va an‘analar san‘at merosiga qanday hissa qo‘shishini tan olish zarur, ammo kontekstda ko‘cha san‘atining rivojlanishini talqin qilish uning innovatsiya qurol sifatidagi transgressiv tabiatini ochib beradi (Buriyeva, 2023).

Zamonaviy o‘zbek arxitektura talabalari va bitiruvchilari bu “qurolga” qanday javob beradi? 7-asrdan Markaziy Osiyoni Rossiya bosib olgan davrgacha, O‘zbekistondagi san‘at asarlarining katta qismi diniy maqsadlarga bag‘ishlangan edi. Islomiy ta‘sir ostidagi arxitektura, tasviriy san‘at, hunarmandchilik, keramika va to‘qimachilik an‘anaviy o‘zbek ifoda shakllarini namoyish etadi. Garchi Temuriylar sulolasi davrida, Samarqand va Buxoro hukmron bo‘lgan xonliklar davrida hamda Sovet ateizmi o‘rnatilgan davrda bir qancha sekulyarizatsiya davrlari bo‘lgan bo‘lsa-da, Islom O‘zbek shaxsiyatining muhim jihati bo‘lib qolgan.

Shahar va qishloqlarda sekulyar san‘at deb hisoblangan narsalar, albatta Islom bilan bog‘liq bo‘lib, Rossiya inqilobi va Markaziy Osiyoning Kommunistik egallash davrida sezilarli o‘zgarishlarga uchradi. Rossiya Avangardining boshlagan modernizmi Islom san‘at sinfiga innovatsiya va ifoda imkoniyatlarini taqdim etdi va o‘tgan asrlarning an‘anaviy san‘at shakllarini vizual til bilan almashtirdi. Markaziy Osiyoda birinchi sekulyar respublika tashkil etilganidan so‘ng, Islomiy san‘at kanoni hukmron bo‘ldi, bu esa jamoat joylarida zamonaviy tasviriy san‘atning virtual ko‘rinmasligiga olib keldi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston rangtasvir san‘ati va ko‘cha san‘ati ekologiya, urbanizatsiya va insonparvarlik mavzularini badiiy ifodalash orqali jamiyatda ijtimoiy mas‘uliyatni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Rassomlar tabiatni himoya qilish, shahar muhitini estetik jihatdan boyitish va insonparvarlik g‘oyalarini targ‘ib qilishga yo‘naltirilgan asarlar yaratadilar. Ekologik va urbanistik motivlar yosh avlodda tabiatga hurmat, ijtimoiy mas‘uliyat va shahar madaniyatiga e‘tibor uyg‘otadi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston rangtasvir san‘ati va urban san‘atining jamiyatga ijtimoiy mas‘uliyatni targ‘ib qilishdagi roli ortib bormoqda, bu esa ekologiya, urbanizatsiya va insonparvarlik g‘oyalarini rivojlantirish, shuningdek, madaniy va estetik qadriyatlarni yosh avlod ongiga singdirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Atrof-muhitni muhofaza qilish va ekologik xavfsizlikni ta‘minlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–5863-son qarori. — Toshkent, 2020-yil 30-oktabr.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Madaniyat va san’atni rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida”gi PQ–4038-son qarori. — Toshkent, 2018-yil 28-noyabr.
3. Abdirasilov S., Tolipov N. “Rangtasvir” «Sharq», Toshkent, 2003.
4. Tolipov N., Abdirasilov S., Oripova N. «Rangtasvir». T.O‘zbekiston , 2006.
5. Bobonazarov S. Kompozitsiya Mashg ‘Ulotlarida Zamonaviy Pedagogik Texnologiyalardan Foydalanishning Muhim Ekanligi //Science And Innovation. – 2022. – T. 1. – №. B6. – C. 11-14.